

Mindig Pilisen jár az eszem

Böndör Jánosné sz. Ács Magdolna (1937)

Részlet egy készülő falurajzból

Amióta megöregedtem, mindig Pilisen jár az eszem. A Liliom utcában laktunk. Gergő szüle, Gergő Jani bácsi nagyanyja meg Tera mama ügylet a gyerekekre. Ránk szóltak, ha rossz fát tettünk a tűzre. (Ma akármit csinál egy gyerek, senki se szól rá, a szülő meg is sértődne, ha valaki figyelmeztetné a gyerekét.)

Édesanyám, Leviczky Emma dolgozni járt, édesapámat, Ács Mihályt és Jani nagybátyámat pedig gyakran behívták katonának. Ha jött a SAS-behívó, azonnal menni kellett.

Legkedvesebb szomszédom is Tera mama volt. Nem tudom, mi volt a teljes neve.¹ Egy udvarban laktak vele Miskériék.

Hambalgóék is a Liliom utcában laktak, valójában Halmai volt a nevük. Halmai csősz volt, és egyszer elfogott bennünket a Mózesék almáskertjében. Öklömnyi rétesalmák teremtek ott. Tudod, hol volt? Ács Viciék mögött, a Bátán túl. Akkor se volt benne mindig víz. Szépen át lehetett lábalni rajta. Zsikó Örszike néni, Mózes Istók bácsi felesége gyakran hozott édesanyámnak, hogy süssön nekünk almás pitét.

Hambalgó mindenkit egyenként hazakísért. Megszökni nem mertünk, ott tartotta kezében a botját. Átadott édesanyámnak, és várta, hogy megverjen. „Nem csattan”, méltatlankodott, amikor látta, hogy elmarad a pofon. Édesanyám jól megválaszolt neki: „Magda nem eszik egy falat almát se!” – „De ott volt!” Hambalgó hiába erősködött.

Halmaiék mögött Bordáék laktak. Borda János és Pesti Vica néni. Vica néni valahogyan rokona volt édesapámnak, de nem tudom, hogyan. Azok mellett pedig a Heberlingék. Heberling néni nem beszélt jól magyarul, de nagyon kedves asszony volt. Kati Istók bácsi háza az utca elején, a Sánta-gödör szélén állt. Nála laktunk albérletben, amíg fölépült az új házunk.

Nagy banda voltunk ám! Most azt mondják, mennyire jobb egy lánygyerek, mert az nem rosszalkodik. Nem a fenét! Úgy másztunk mi, lányok is a fákra, a kerítéseken át, mint a fiúk.

Tekintélyes tagja voltam a bandának, annak ellenére, hogy egyedül én nem voltam még iskolás. Édesanyám minden este mesét olvasott. Ács nagypapám előfizette a Gyermekvilágot, minden héten jött, édesanyám pedig egy hét alatt felolvasta nekem. Olyan jó volt! Másnap elmondtam az este hallott mesét pajtásaimnak. Mindennap várták. Úgy látszik, nekik nem meséltek.

Édesapám le se tudott feküdni olvasás nélkül, tehát én is nagyon szerettem olvasni. Az Ácsok mind nagyon szerettek! Édesanyám nem, ő csak nekem olvasott.

Akkor lettem elsős, amikor bejöttek az oroszok. Nem jártunk iskolába, mert Bogár tanítót is behívták katonának.

Az út szélén álltunk, és néztük, ahogy mentek tovább Decs felé. Egy részük azonban befordult a Liliom utcába. (Jóval előtte a lányok mind a mi padlásunkra menekültek, és fölhúzták maguk után a létrát.) Ágnes néni, Gutai János bácsi felesége horvát volt, értette a beszédjüket, le is fordította a hozzá legközelebb álló asszonynak, mit akarnak: „Heberling néni! Innának egy kis bort.” Heberling néni hozott nekik egy kancsóval. Erre a katonák Heberlingék összes borát kiengedték, és az egész utcát végigtették.

Előtte vágunk disznót. Mindent elvittek, csak az maradt meg, ami a szóban volt. Hambalgó Maris néninek a befőttjeit is megették, és a rőzsekerítésük léceire ráhúzták az üres üvegeket. Édesanyám gyakran mondogatta azután: „Nekik rendes oroszok voltak, nem úgy, mint nekünk.”

Leviczky nagypapám elvitte édesanyámat és engem Bátaszékre, mert ránk akartak törni az

oroszkok. Folyamatosan jöttek, mentek, zabráltak. Nőt kerestek. Valaki hozzánk küldte őket. Teherautójukkal rávilágítottak az ablakra, dörömböltek, a kutyák ugattak..., mi meg féltünk. Egyszer aztán elmentek.

Mózeséknél megbújt egy zsidó munkaszolgálatos, Ottónak hívták. Beszélt oroszul. Odament hozzájuk, és azt mondta nekik, hogy ebben a házban egy süket öregasszony lakik, hiába zörgetnek. És az oroszok elhitték neki! Édesanyám így menekült meg, és én is.

Gyulát, a helyes cigány fiút megölték. Talán már csak én vagyok egyedül, aki emlékszik rá. Szinte letaglózott, amikor eszembe jutott. A kispi-lisiek üzenhettek a Cigánygödörbe az édesapjának, hogy ott fekszik holtan a fia. Az ment érte, és dragacson tolta hazafelé. Lelógott a dragacsról, és rázkódott az egyik karja. Szörnyű volt ezt látni! A Liliom utcai felnőttek úgy gondolták, hogy a fekete ing miatt kellett meghalnia, ami akkor éppen rajta volt, amelyet ugye az SS tagjai viseltek.

Édesapám '44. október 6-án Cecén esett fog-ságba. Nem megszökött, hanem hadnagyuk tanácsolta nekik, hogy menjenek haza, de ne csoportosan, hanem szétszéledve, és igyekezzenek minél hamarabb civil ruhát szerezni. Édesapám egy madárijesztő ruháját vette magára, de utász-csizmáját nem vetette le.

Amikor elfogták az oroszok, azonnal levették a lábáról. Valaki szólt Leviczky nagyapámnak, – ők akkor Bátaszéken laktak –, hogy látták a mezítlásbas vejét a hadifoglyok között, amikor a menet a községbe ért. Édesapámék a templom-kertben éjszakáztak. Nagyapám vitt neki lábbelit meg meleg göncöt. Másoknak is összeszedett ilyen-olyan ruhákat.

Leviczky Fülöp nagypapa felvidéki volt, Aranyosmaróton született, feleségét Tichy Zsuzsannának hívták, ő nagyszaltnai volt. Négy-éves korában meghalt az édesanyja, hatéves korában az édesapja, nagyszülei nevelték. Nagymama két osztályt járt ki, azt is szlovák iskolában; nagyon dolgozó, okos, bölcs asszony volt, lehetett adni a szavára.

Nagypapát halálra ítélték a csehek, mert harcolt ellenük. Pesten, az Andrássy út 81.-ben női szabóságot nyitott. Édesanyám ott született. A Tanácsköztársaság idején – ami nem volt ám olyan dicsőséges, mint ahogy azt nekünk ké-

sőbb tanították! – elvették mindenét, a varrógépeket szétverték.

Azután, amikor már lehetett, disznókereskedéssel kezdett foglalkozni. Bátaszéken és a környéken fölvásárolta a disznókat, és Pesten eladta. Közben megismerkedett egy pilisi asszonnal, aki a szeretője lett. A Leviczky család Pilsre költözött. Nagymama el is akarta hagyni ezért, de a szerelmi románc megszakadt, mert a szerető csúnyát mondott a nagymamáról, amiért *annyi* gyereket szült. (Vigyázat: a Sárközben vagyunk!) A nagypapám dühbe gurult ezt a sértő véleményt hallva: „Senki se mondjon ilyet az ő feleségéről, aki egy szent asszony!”

Leviczky Fülöp nagyon szeretett mulatni. Édesanyám gyakran küldött érte a kocsmába: „Hívd haza a nagypapát!” A kocsmá mindig tele volt, nagy füst, nótaszó, a cigányok húzták... Amikor nagypapám meglátott, belenyúlt a zsebébe, átadott egy tízpengőt, és azt mondta: „Menj haza, *kisaranyom*”, közben megsimogatta az arcom. A pénzt elrejtettem a Tiszlérék háza előtti kő alá, és visszamentem. Előfordult, hogy egy este háromszor, négyszer is mennem kellett a kocsmába. Nagypapa mindig adott tíz pengőt. A pénzt kiszedtem a kő alól, és átadtam otthon édesanyámnak.

Nagypapát láttam asztalon is táncolni, úgy táncolt, hogy egy pohár se esett le! Gazdag Korsós és az öreg Szőke Pál voltak a legkedvesebb ivócimborái, akikhez Bátaszékről is visszajárt. Ott vettek házat, de úgy, hogy a nagymama és kisebbik fiuk nevére írták, hogy a nagypapa el ne kártyázhassa. Még a saját lányát is elkártyázta! Az újbereki intéző vagy bérlő nyerte el tőle, aki nagyon büszke volt rá, hogy egy Leviczky (nagy név volt annak idején a Felvidéken) lánya lett a szobalánya.

Egyszer nagyon összeveszett Marton rektorral, mert a két fiának, Gézának és Gyurinak keresztet nyírt a hajába, mert katolikusok voltak. Emiatt édesanyámnak Decsre kellett iskolába járni.

A foglyokat másnap Bátaszékről Bajára kísérték, a Vaskút felé vezető út melletti laktanyába. Édesapám addigra nagyon elfáradt, és bebújt

egy szekrénybe aludni. Végre jól kialudhatta magát, mert amikor fölébredt, társait már továbbhajtották. Kikérdezték az oroszok. A mutogatásból kiderült, hogy édesapám parikmaher.

Nagyon megörültek ennek a katonák! Mindenkit meg kellett neki nyírni. Tele voltak tetűvel; hiába, háború volt. Nem vitték tovább, tíz hónapig ott maradt Baján. Egyszer valami megcsípte, nagyon megdagadt a karja, és nem akart lohadni. Egy fogoly zsidó orvos megsúgta neki, játssza meg, hogy teljesen erőtlén a karja, fölemelni se bírja, nem tud vele dolgozni..., ami igaz is lehetett. Erre az oroszok szélnek eresztették.

A következő év augusztusában jött vissza Bástaszékre. Én addigra három hónap alatt kijártam az első osztályt. Tanító nénink lenyíratta mindenkinek a haját, mert az egész osztály megtetvesedett. Édesanyám is levágta a nagy kontyát. Büszke voltam az anyámra. Tiszta volt mindig, tisztán járt a földekre is dolgozni.

1955-ben szakácsnő lett a pilisi óvodában. Nagyon jól főzött, az egész pilisi intelligencia onnan vitte az ételt. Akkor már hatodszor operálták a gyomrát. Fekélyes volt, és az mindig kiújult neki. Sokat kellett dolgoznia, napszámba járt, nem tudott rendesen enni. Kisöcsém másfél éves korában meghalt, az is nagyon megviselte.

Mostohanagy mamám volt, a Gyergyák szüle. Neki nem kellett, ott volt neki három édes unokája, a három Dömötör gyerek. Nagypámmal nem házasodtak össze, de harminc évig együtt éltek. Gyergyák szüle Dunaszentgyörgyről származott, Györgydeák Erzsébetnek hívták, Pilisen nevezték el Gyergyáknak.² A szüleit másfél éves korában agyoncsapta a villám; egy távoli rokona hozta a faluba.

Amikor édesapám hazatért a fogságból, hazaköltöztünk Pilisre. Lengyel menekültek laktak a házunkban. Pirosra meszelték a falakat. Szegény édesanyám csak a tiszta fehérét szerette, hányszor átmeszelte a szobákat, mire eltüntette a piros színt! Egy ideig együtt laktunk a lengyelekkel, nem tudtak magyarul, de nagyon helyesek voltak, aztán visszamentek a hazájukba. Negyvennyolcban a Liliom utcai házunkat lebontották; az ablakokat, ajtókat beépítették az új házunkba, ami a pék mellett egy kis dombon épült, szemben Ács nagypámék házával.

Pilisen nagyon szerettem iskolába járni. Szünetekben mindig táncoltunk. A Bogár Pista bácsi

nagyon örült nekünk, közben hazatért a fogságból. Többen voltunk katolikusok, főleg a szegényebbek. A decsi pap nem járt át hittant tanítani. A református kántortanító, Pista bácsi tanította nekünk a katolikus hittant.

Vasárnaponként mi általában később ebédeltünk, mert édesapa délelőtt még dolgozott a műhelyben. Ebéd után indultunk (az én nagy mérgekre, mert én inkább a barátnőimhez mentem volna), de hát a rokonlátogatás kötelező volt.

Török Sári volt a legjobb barátnőm. Aztán a húga, Zsuzsó meg Korsós Bözsi, Ács Vici, Oláh Bözsi. Velük voltam legszívesebben együtt. Általában vasárnap délután találkoztunk. Törökéknél színdarabot játszottunk, amit magunk találtunk ki. Náluk magas volt a gang, az volt a színpad. A szomszédok hozták a széküket, és néztek bennünket.

Én is református istentiszteletre járhattam; nem kellett Decsre mennem szentmisére, mert vékony, gyenge lány voltam. Akkor már Simon István volt a pilisi lelkész. Egy föltétellel járhattam a református templomba: ha a napi ígét mindig elmondom otthon. Ma is azt tartom, édesapám nagyon jól tette, hogy azt a feladatot adta nekem.

Nagyon sok férfi tőlem, a borbélyműhelyben tudta meg, miről szólt a prédikáció, mert a templom helyett a kocsmában töltötték el az időt.

Én bálba nem járhattam, mert édesanyám sokat volt beteg. Mindig féltem, hogy meghal. Sokszor úgy mehettem iskolába, hogy vittem magammal a húgomat is. Valaki mindig vigyázott rá. Más lányok a bálban ismerkedtek.

Hetedikes, nyolcadikos koromban már én is járhattam a népi együttesbe. Hát az nagyon nagy valami volt! Ott aztán kitáncolhattam magam! Szüleim is jártak, mind a ketten. Gyönyörű bariton hangú édesapám a csoport szólóénekeseként lépett színpadra. (Szólót énekelt Ördög Ilon is, nagyon jó hangú lány volt.)

Édesapámra mint végtelenül szelíd, türelmes, tevékeny emberre emlékszem. A háború előtt levanteoktató meg tűzoltóparancsnok, a háború után ő volt az utolsó pilisi bíró.³

Vasárnap ebéd után Jani nagybátyám sokszor átjött hozzánk, és együtt hegedültek édesapámmal.

Babai Béla, a Szegzárd Szálló primása ingyen tanította édesapámat és nagybátyámat.

Nem tudom, hogyan talált rájuk, biztosan látott bennük tehetséget. Ács nagyapámtól tudom, hogy mindkettőjükre egy-egy hegedűt hagyott. Babai Béla halála után a lánya hozta el Pilsre a két hegedűt. Nagyapám nem akarta elfogadni (édesapám és Jani bátya akkor még gyerek volt). Erre a „cigány nagysága” (nagyapám így mondta) sírva fakadt, hogy így nem tudja teljesíteni az édesapja végakarátát. Így lett hangszerük az Ács fiúknak. Mind a ketten nagyon szépen játszottak. *Édesanyám is volt nékem...* – ez volt a kedvenc nótájuk, mindig azzal kezdték. *A Látod, milyen ködös időt is muzsikáltak, az pedig pilisi népdal.* Édesapám énekelte is az együttesben.

Bóli bácsi, Csanádi Pista bácsi szólót táncolt, de a legjobb táncos Kis Kovács bácsi volt. Mint a pille! Amikor megkérdezték tőle, hogy lehet ilyen könnyedén táncolni, csak ennyit mondott: „Semmi az egész. Csak föl köll ugrani, oszt úgyis leesik az embőr.”

Rákosi születésnapján több együttesel együtt az Operaházban szerepeltünk. Gyönyörű volt az Operaház! Ott olyat énekeltünk (*Üssön meg, babám, a ménkü*), hogy nagyon kellett félni. Ezt később tudtam meg. De nem lett baj.

Pilsen Kurdi néni volt a kedvencem, Schmidgál Évi dédanyja. Dédanyónak hívta a falu aprajagyja. Vele gyalogoltam haza a hegyről. Általában megvárta, mert szeretett nekem mesélni. *Könyveket mesélt: Stendhált, Balzacot! Egy pilisi parasztszöly ilyen könyveket olvasott!* Mire beértünk a faluba, elmesélt egy regényt. Előfordult, hogy továbbmentem vele, hogy megtudjam a történet végét.

Az ő fia udvarolt az én Katica nagynénémnek. Kurdi Pali akkor a Ludovikára járt, tanított Szekszárdon, Tolnán. Ács Katicát nem vehette feleségül, pedig nagy volt a szerelem. Nagyapám aztán elmagyarázta a lányának, hogy nincs kaució. Azt le kellett volna tenni a menyasszony szüleinek. Akkor megkérdezte tőlem Dédanyó: „Tudod-e, hogy mennyire nagyra tartom Katica nénédet?”

Mert megmondta nekem, Kurdi néni, legyen nyugodt, igent mondok Szabó Sándornak. Nem akarok Pali felesége lenni.”

Középiskolába Palánkra jártam a mezőgazdasági technikumba, kollégiumban laktam; mezőgazdász lettem. Arra azonban hamar rájöttem, hogy azzal nem lehet gyereket nevelni. Fél négykor már a tehenészetben kellett lenni, este tízkor is volt még munka. Úgyhogy csak a másfél éves kötelező szakmai gyakorlatot töltöttem le, aztán férjhez mentem. Férjemet, Böndör Jánost a gerjeni gyakorlat alatt ismertem meg. A Jeszenszky-pusztán laktunk, a két gyerekünk ott született. Fiam öt hónapos korában költöztünk Tolnára, férjem is otthagyta a szakmáját (agronómus volt), mind a ketten a selyemgyárban dolgoztunk. A meóban kaptam munkát, majd beíró lettem, pénztárosként mentem nyugdíjba. Szerettem ott lenni, jó munkatársaim voltak. (Egyikkel ma is minden csütörtökön együtt sétálunk.) Ahány vetélkedőt rendeztek a szocialista brigádok között, mind megnyertük. Bejártuk az országot, jutalomutazásokon vettünk részt.

A fiam, egy kislány édesapja, ötvennyolc évesen meghalt, lányom matematika–orosz szakos tanár, a rendszerváltás után elvégezte a német szakot. Három gyerekük van.

Nyugdíjba menésem után még három évig a földünkön dolgoztam, a 6-os úton túl volt. Mindent megtermeltem rajta. Még a kukoricát is. Egyedül csináltam, jól ment a munka, szerettem. Fél tizenégykor értem haza, de az ebédet délben az asztalra tettem! A férjem már beteg volt, de mindig segített.

Napjaimat azzal töltöm, hogy ellátom magam. Tévét szoktam nézni, és hát az olvasás! A nagy semmittevésben úgy el tudok fáradni, hogy néha ebéd után lefekszem. Büszke vagyok az unokáimra, a dédunokáimra.

(A visszaemlékezés alapjául szolgáló interjú 2025. október 25-én készült Tolnán.)

Jegyzetek:

¹ Tera mama valószínűleg Vajda Józsefné Halász Terézia volt. (Balázs Kovács Sándor jegyzete.)

² Gyergyák szüle édesapja, Gyergyák Mihály 1873-ban Váraljáról nősült Sárpilisre; Borsós Évát vette el. Itt szolgált, valószínűleg Csapai Mihálynál. A család eredeti neve György Deák volt, az rövidült Váralján Gyergyákra, Gyerdákra. Gyergyák Erzsébet férje, Dömötör István az I. világháborúban a fronton halt meg. (Balázs Kovács Sándor jegyzete.)

³ Ács Mihály 1990-ben emlékezett bíróságára. Amikor hazatért a fogságból, hívatta egy 1919-es vöröskatona. Muszáj volt mennie, mert ő volt egy személyben a kommunista, a kisgazda és a szociáldemokrata párt helyi vezetője. „Látod, mondta, még mindig kulák a bíró, sváb a jegyző, de holnaptól én leszek a falu bírója, te meg a jegyzője. Én csak nevettem és mondtam neki, hogy fog kinézni ez a falu, Balogh bátyám, ha mi leszünk a vezetői, maga a három elemijével, én meg az öttel. Hát olyan dühbe gurult erre, hogy olyat ember még nem látott.” Ács Mihály nem

ment el a bíróválasztásra sem. Balogh akkor már nem jött szóba jelöltként, mert „sok disznóságot csinált a ki-telepítések alatt” az Ács Mihályt megkereső küldöttség tagjai szerint, akik kérelték: „Igaz, öt elemije van csak, de bennfentes volt már negyvenöt előtt is a községházán, jobbkeze volt Jákob jegyzőnek, értett a papírmunkához.” Egy másik (okos) kommunista rábeszélésére bíró lett, de nem tudta, mit vállal. „Akkor volt az a sok piszokság. [...] A beszolgáltatások, a kuláklisták. Jöttek az emberekért, hogy elvigyék őket, becsukják, mert parlagon hagyták a földeket. Ez igaz is volt, de azt senki sem nézte, hogy azért nem szántottak, mert a lovakat már előbb elvitték, úgyhogy nem volt mivel.” A falu villamosítására viszont szívesen emlékezett az utolsó bíró. Az új helyhatósági választáson tanácselnöknek akarták a pilisiek, de ő visszautasította a jelölést. F. Kovács Éva: Az utolsó bíró Sárpilisén. In: Tolnatáj, 1990. július 21., 92. szám, 4. p.

Az 1950 októberében megtartott tanácsválasztáson Balter László, a Soproni Vasöntöde munkása lett Sárpilis tanácselnöke. In: Tolnai Napló, 1954. október 31., 5. p.

Rekonstruált doroszlói népviselet a VMF székházában kiállítva